

TINGLAB TUSHUNISH KOMPETENSIYASI HAQIDA MULOHAZA

*Avazova Farangiz Ixtiyor qizi,
Samarqanda davlat universiteti I- bosqich tayanch doktoranti.
Ilmiy rahbar p.f.d G'. Hamroyev*

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi kunda ona tilini o'qitishda e'tibor qaratilayotgan tinglab tushunish ko'nikmasi va uning turlari, bosqicqlari, eshitish va tinglash tushunchalari o'rtasidagi ba'zi farqlar, o'quvchilar uchun tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish ahamiyati haqida ba'zi mulohazalarni yoritib beradi.

Kalit so'zlar: tinglash, eshitish, tinglash turlari, tinglash bosqicqlari, kontent tinglash, tanqidiy tinglash, empatik tinglash, qabul qilish, tushunish, javob berish.

ОБРАТНАЯ СВЯЗ О КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПОНИМАНИИ НА СЛУХ

*Авазова Фариназ Ихтияр кызы,
базовый докторант I - го этапа Самаркандского государственного
университета. Научный руководитель п.ф.д. Г.Хамроев*

Аннотация. Эта статья проливает свет на некоторые соображения о навыке понимания на слух, которому сегодня уделяется внимание при обучении родному языку, и на некоторые различия между его типами, этапами, концепциями слуха и аудирования, а также на важность формирования навыков понимания на слух для учащихся. Ключевые слова: слушание, слушание, типы слушания, этапы слушания, слушание контента, критическое слушание, чуткое слушание, принятие, понимание, ответ

FEEDBACK ON COMPETENCE IN LISTENING COMPREHENSION

*Avazova Farinaz Ihtiyat kyzy,
is a basic doctoral student of the 1st stage of the Samarkand State University. Scientific
supervisor G.Khamroev*

Annotation. This article sheds light on some considerations about the listening comprehension skill that is currently being paid attention to when teaching a native language, and on some differences between its types, stages, concepts of hearing and listening, as well as on the importance of developing listening comprehension skills for students.

Keywords: listening, listening, types of listening, stages of listening, listening to content, critical listening, empathetic listening, acceptance, understanding, response

Bugungi rivojlanish zamonida barcha sohalar o'zining keng qamrovliligini va o'sish jarayonini namoyish etmoqda. Bunday o'zgarisqlardan ilm-fan va ta'lim ham chetda qolayotgani yo'q. Sodir bo'layotgan har qanday yangilik zamirida albatta, ilm va tajribalar yotadi. Ularning jamiyatda tom ma'noda yoyilishiga esa ta'lim sohasi o'zining katta hissasini qo'shadi. Ayniqsa, til o'rganish jadal tusga kirgan bir paytda ona tilimizni o'qitishda ham turli yangilik va o'zgarisqlar kirib kelmoqda. Shulardan biri yangi darsliklarimizga kiritilgan tinglab tushunish ko'nikmasi va unga doir topshiriqlardir. Til o'rganishning to'rtta ko'nikmasi orasida tinglash qobiliyatini rivojlantirish juda zarur. O'quvchilarlarda ushbu qobiliyatni to'g'ri shakllantirishga erishish uchun tilning turli tovusqlari va ularning urg'ularini tushunisqlari kerak. Tinglash malakasi bilan tanishish maqsadida ushbu maqola tinglashning turli jihatlarni, masalan, tinglash turlari, bosqicqlari va tinglab tushunish ko'nikmasini o'qitish va o'rganishdagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Ma'lumki, muloqot nutq va tinglashni o'z ichiga oladi va ularni ajratish uchun hech qanday nuqta yo'q. Shunday qilib, tinglash samarali muloqotni yaratish uchun zarur bo'lgan

asosiy kalitlardan biridir. Og‘zaki muloqotda tinglashning yo‘qligi muloqotning buzilishiga olib keladi, bunda ma’ruzachi osongina zerikishi, umidsizlikka tushishi yoki g‘azablanishi mumkin. Tinglash asosan, oddiy jarayon sifatida qaraladi, lekin u biz o‘ylaydigan darajada oddiy emas. O‘zbek tilini o‘qitishda dastlab ushbu ko‘nikma qisman e’tibordan chetda qoldi. “Bunday muhim ko‘nikma til o‘rganuvchilar uchun juda zarur bo‘lib, u nisbiy muammolardan qochish, shuningdek, tinglashda ularning kucqli va zaif tomonlarini tan olish va tinglashni oshirish strategiyalarini isqlab chiqishda yordam berish uchun mashaqqatli mehnatni talab qiladigan ko‘nikmalardan biridir”, -deydi ingliz olimi Douvns. Tinglash, so‘z sifatida, “biror narsani eshitishga harakat qilish; diqqat qilish yoki e’tibor berish” deb ta’riflanadi. Ushbu ta’rifga asoslanib, tinglash va eshitish ikki xil jarayondir degan xulosaga kelish mumkin. Tinglash juda muhim va u eshitishdan ko‘ra ko‘proq harakat talab qiladi. Bu odatda passiv mahorat sifatida qaraladi, lekin aslida u faol va dinamik jarayondir. Uni dinamik qiladigan narsa shundaki, muloqotda tinglash nafaqat aytilayotgan narsani tushunish uchun, balki fikr bildirish uchun ham muhimdir. Ingliz tadqiqotchilarining tadqiqotlariga asoslanib, kattalar kun davomida ko‘p vaqtlarini muloqotda bo‘lishini, bu ko‘rsatkich o‘rtacha 70 foiz kishilar muloqotda bo‘lishini va 30 foizi esa muloqotdan chetda bo‘lishini ko‘rsatdi. Tinglash, shaxs muloqot qilmasa, mavjud bo‘ladi, bu til ko‘nikmalari doirasining deyarli o‘rtacha 50% ni tashkil qiladi. Binobarin, quyidagi diagrammada til ko‘nikmalari solishtirilgan.

Eshitish va tinglash ikki xil jarayondir. Ma’lumotlariga ko‘ra, eshitish “tovush to‘lqinlarini yutuvchi va ularni neytral yo‘llar bo‘ylab miya qismlariga o‘tkazishning fiziologik jarayonini” anglatadi. Eshitish jarayoni spontandir; atrof-muhitning turli xil o‘ralgan tovusqlarini qabul qilish shaxsning roziligi bilan yoki uning roziligisiz sodir bo‘ladi. Tinglash esa ma’lum bir tovushga e’tibor berish jarayoni bo‘lib, u eshitishdan ko‘ra ko‘proq harakat talab qiladi. Bundan tashqari, tinglash ongni talab qiladi, ya’ni “boshqa odamni tushunish niyatida aytilayotgan so‘zlarga e’tibor berish”. Quyidagi jadval ikkita jarayon o‘rtasidagi asosiy farqlarini ko‘rsatadi.

Farqli tomoni	Eshitish	Tinglash
Farqi	Quloqlar orqali har qanday xabarni qabul qilish eshitishdir.	Quloqlar orqali qabul qilingan xabarni tushunish tinglash deyiladi.

Tinglash jarayoniga yondashuv	Eshitish tinglash jarayonining birinchi bosqichi
Jarayonning asosiy bosqichi	

Funksiyasi	Eshitish funksiyasi faqat og‘zaki xabarni qabul qilishdir. T i n g l a s h xabarni dekodlash va talqin qilishni o‘z ichiga oladi.
------------	---

Tafakkur Eshitishda tafakkur kerak emas. Tinglash esa insonning ongli xatti-harakatidir.

2-jadval. Eshitish va tinglashning farqlari

Biror kishi gapirayotganda tinglashning maqsadi tinglash turini belgilaydi. Bundan tashqari, kundalik vaziyatlar har xil tinglash qobiliyatlarini talab qiladi. Ingliz olimi Jinning ma’lumotlariga ko‘ra, tinglashning to‘rt turi mavjud.

1. Kontentni tinglash:

Bu tip faqat ma’ruzachi nima deyotganini tushunish uchun mo‘ljallangan. Tinglovchi odatda sukut saqlaydi. Qisqa savollar yoki sharqlar shaklida bo‘lishi mumkin, turli tushunish uchun qiyin bo‘lgan bir nechta o‘zaro ta’sirlardan qat’iy nazar, bu turdagi tinglashning asosiy maqsadi xabarning kerakli nuqtalarini aniqlash va ularga e’tibor qaratishdan iborat.

2. Tanqidiy tinglash:

Tanqidiy tinglovchi uchun asosiy maqsad xabarning mantiqiyliigi, xabarning to‘g‘riligi, dalillarning to‘g‘riligi va so‘zlovchining niyatlari kabi turli darajadagi xabarni baholashga e’tibor qaratishdir. Axborotning kamchiliklarini qabul qilish va uni bir vaqtning o‘zida baholash qiyin, ammo tanqidiy tinglovchi odatda yaxshi baholashga erishish uchun og‘zaki bo‘lmagan noverbal vositalarga ham e’tibor beradi, xabarning asosiy nuqtalarini aniqlash va

ularga munosabat bildiradi.

3. Empatik tinglash

Empatik tinglash, asosan, muammoni hal qilishda yordam berish uchun gapiruvchining his-tuyg'ularini tushunishga qaratilgan. Ma'ruzachi muammoni ifodalaganda, empatik tinglovchi ma'ruzachining psixologiyasini izoqlashdan cheklanadi va vaziyatga mos keladigan yechimni taklif qiladi. So'zlovchi muammolariga yechim topib beradi.

4. Faol tinglash

Faol tinglash barcha turdagi tinglashdan ko'ra asosiysi hisoblanadi. Bu juda muhim, chunki faol tinglovchilar so'zlovchilarning gaplarini to'liq tushunishga va ularga o'z fikrlarini ifoda etish va munosabat bildirishga, ularga yordam berish uchun juda ko'p kuch sarflashadi. Ular tanqid qilishdan xoli, so'zlovchiga erkinlik yaratishga yordam beradi, bu esa so'zlovchilarga o'z fikrlarini ifoda etishni osonlashtiradi. Ayniqsa, chet tillarini o'rgatishda faol tinglash juda muhimdir. Bu o'quvchilarga o'z fikrlarini aytib berish uchun mashq qilish va erkin so'zlashga yordam beradi, chunki bu ularning o'rganish ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi.

Tinglash tez sodir bo'lganligi sababli, u odatda oddiy jarayon sifatida qaraladi, ammo u turli bosqicqlardan o'tadigan murakkab jarayondir. Bu bosqicqlar: qabul qilish, tushunish, eslash, baholash va javob berish.

Ularning har birining o'z vazifasi va o'rni mavjud bo'lib, tinglash jarayonining smarali bo'lishiga xizmat qiladi.

Qabul qilish: Bu tinglash jarayonining birinchi bosqichidir. Qabul qilish so'zlovchining keyingi bosqich uchun zarur bo'lgan xabarini diqqat bilan eshitishni anglatadi.

Tushunish: Ushbu bosqichda shaxs oldingi bosqichda olingan so'zlar va jumalarning ma'nosini anglashga harakat qiladi. Xabarlarini tushunish usuli shaxsning avval orttirgan tajribasidan kelib chiqiladi. Tushunish jarayonida turli xil vaziyatlar yuzaga keltirilishi mumkin, shuning uchun so'zlarni alohida tushunish yetarli bo'lmaydi. Bunday holda ma'no yaratish uchun oldindan mavjud bilim va tajriba kerak bo'ladi.

Eslab qolish: Uchinchi bosqich, eslash, xotira bilan bog'liq - bu oldindan mavjud bo'lgan bilimlarni esga tushirish bosqichidir. Bu harakat tinglash jarayoni bosqlanishi bilan yuzaga keladi. Eslab qolish qiyin yoki imkonsiz bo'lsa, demak, tinglovchi hali tinglash jarayoniga to'raligicha tayyor bo'lmagan bo'lishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, tinglash va eslash bir-biriga juda bog'langan. Shu sababli tinglash jarayoni bosqlanmasidan oldin tinglovchi bor e'tiborini jamlab eslab qolishga tayyor bo'lishi zarur.

Baholash: bu bosqich tinglashning to'rtinchi bosqichi bo'lib, u xabarlarining ahamiyatini va qanday mavzuda ekanligini aniqlash va baholashni anglatadi. Xuddi shu xabarni baholash bir tinglovchida boshqasiga qaraganda farq qilishi mumkin. Oldingi bosqichda aytib o'tilganidek, turli xil hayotiy tajribalar va tayyorgarlik kelib chiqishi bir xil xabarni baholashning xilma-xilligiga olib keladi. O'quvchilar shuning uchun turlicha javoblar berisqlari mumkin.

Javob berish: tinglash jarayonining oxirgi bosqichi javob berishdir, bu avvalgi barcha bosqicqlarning natijasidir. Ushbu bosqich qayta aloqa deb ham ataladi. Tinglash natijasida shaxs nutqqa jalb qilinadi va tinglovchining har qanday harakati qayta aloqa sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, ya'ni fikr-mulohaza asosan og'zaki shaklida bo'ladi, lekin og'zaki bo'lmagan javoblar ham nutqning bir shakli, yozma shakli sifatida qaraladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tinglab tushunish ko'nikmasi bir qarashda juda oson ko'rinsada, murakkab jarayonlardan biri sanaladi. Tinglab tushunish qobiliyati nutqni shakllantirishda ham alohida ahamiyatga egadir. So'zlovchi nutqini to'liq tushunib yetish tinglovchi nutqining, so'zlovchiga nisbatan beriladigan javobning mantiqiyliigi, aniqligi va to'g'riligiga ham katta ta'sir o'tkazadi. Shu sababli ham ushbu ko'nikmaga doir topshiriqlarni isqlashdan oldin maxsus tayyorgarlik va e'tiborni jamlab olish talab etiladi. Tinglab tushunish murakkab jarayon bo'lganligi sababli chet tillarini o'rganishda ham alohida o'rin egallaydi va chet el olimlari bu masalaga katta e'tibor qaratishadi. Aynan shu ko'nikma yuzasidan ilmiy

isqlar olib borib, o‘rganishmoqda. O‘zbek tilini o‘qitishda esa tinglab tushunish ko‘nimkasi biroz e’tibordan chetda qolib ketmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Downs, L. (2008). Listening skills training. United States: ASTD Press.
2. Steinberg, S. (2007). An Introduction to Communication Studies. Cape Town, South Africa: Juta & Co.
3. Saitakham, (2012). Enhancing English Listening Skills through Websites Practicing: A Study of Thai EFL University Students. Retrieved 6 February, 2016, from www.ipedr.com/vol47/011-ICERI2012-S00015.pdf
4. Аминова С. Она тили дарсларида ноанъанавий усуллар // Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 1995. – № 1. – Б. 17–18
5. www.skillsyouneed.com